

Neodumírá s lesy něco i v nás samotných?

(Úvaha nejen nad soudobým lesním hospodářstvím)

Lidský vztah k lesu se v průběhu dějin zřetelně mění. Nejen každá kulturní epocha, ale i každý kulturní okruh se vyznačují ve vztahu „člověk — les“ určitými variacemi. Tento vztah je dílčí složkou širšího vztahu „člověk — příroda“ a je nejvýš diferencovaný podle ekonomických, politických a sociálních poměrů ve společnosti; pochopitelně ještě více mezi jednotlivci podle jejich povahy, temperamentu, životního stylu, náboženství atd. Jakkoliv široká je škála individuálních postojů, většina jich je variacemi na základní typy, obsažené ve dvou citátech z časů, kdy problém nebyl zdaleka tak aktuální jako dnes:

„*Nejsa bytostí přírodní, pocituje člověk přírodu jako věc cizí, nepřátelskou, nepochopitelnou nebo aspoň nedostačující... musí si vybudovat dějiště svého života a ohradit je proti přírodě...*“ (Jindřich Chaloupecký, 1943).

„*Přiznávám se, že velký kus svého srdce jsem bezcílne hodil před sebe, zbůhdarma do širokého klína přírody. Její volání, lákání, šepot i mlčení doléhají až do mých snů, osudně a bez odporu se poddávám její čaromoci, upoután její krásou, štěstím, skrytostmi... Mám rád přírodu.*“ (Josef Čapek, 1936).

Oba citáty odrážejí dva možné, ale protichůdné způsoby psychické reakce na přírodní prostředí. Jejich základem jsou dva extrémní typy vnímání světa, z nichž každý nevyhnutelně vede i k protichůdným postojům k přírodě a tudíž i k lesu. Protiklad těchto dvou typů vnímání světa prochází celými dějinami, každým jednotlivcem a v současnosti i napříč celou naší společností.

Ve světě, podrobeném prudkým změnám, byl les donedávna něčím co trvá. Byť byl vytvořen lidskýma rukama, byly to ruce několika gene-

rací a v krajině, využívané po desítky a stovky lidských generací, zůstával les relativně zachovalou přírodou. Jinak je tomu dnes.

„*Pamatuji se. Jako chlapec jsem se zúčastnil výletu někam na Šumavu a tam u Lenory stál ve vodě mrtvý les. Pamatuji se, jak jsme se styděli podívat jeden druhému do očí nad tou hanbou, nad tím neštěstím. Avšak tenkrát to byl jen jeden mrtvý les. Loni jsem si zajel podívat se do Krušnohoří, na Bouřňák. A kam jsem se podíval cestou vzhůru a kam jsem sa podíval z vršku, kolem mne stál mrtvý les nebo les umírající a já jsem žasnul, že tím netrpím, že tím pohledem netrpí i ostatní občané...*“ (Bohumil Hrabal)

Les jako relativně zachovalá příroda v celých oblastech — např. v Krušných, Jizerských a Orlických horách — patří minulosti. Zdá se, že jsme šíření ekologické katastrofy v důsledku průmyslových imisí přivykli a že se v životě společnosti nic podstatného nezměnilo; dokonce se prokazatelně nesnížil ani rekreační provoz v těchto pohořích, jako by rekreačním nevařil pobyt v očividně zdevastovaném prostředí.

Ze sociálně psychologického hlediska však takový paušální soud sotva ob stojí. Lidé jsou různí a jejich postoje k přírodě (a v tom je pro běžného člověka zahrnut i les) se stále pohybují mezi dvěma krajnostmi, vymezenými dvěma citáty v úvodu. Málokdo přizná, že mu je osud našich lesů lhostejný, ale průměr postojů našich současníků je asi značně vzdálený od láskyplného postoje Josefa Čapka (vždyť máme tolik důležitějších problémů!). Možná, že většina z nás podvědomě chrání své duševní zdraví tím, že se takovému postoji vyhýbá: Lhostejnost může být dobrou ochranou před frustrací.

I mistru pera bude zatěžko popsat, co musí zažívat tváří v tvář odumřelým horským lesům člověk s láskyplným vztahem k přírodě. Bezprostředním fyzickým kontaktem s hřbitovy stromů vzniká asi prostřednictvím zděšení něco, co — zejména ve spojení s oprávněnou obavou o další přírodní složky prostředí (ovzduší k dýchání, vodu k pití, půdu k produkci potravin, volně žijící rostliny a živočichy) — způsobuje u některých lidí stavy, které psychologové označují jako deprivace, frustrace či dokonce trauma.

Na druhé straně škály postojů jsou ovšem lidé, pro které je příroda buď téměř ničím, nebo něčím vloženo cizím, okrajovým a nepohodlným prvkem jejich života, určeným k bezprostřednímu užítku. Příroda je pro ně podle Josefa Čapka výletním místem, zábavním podnikem, uložštěm odpadů, případně zdravotním zařízením, jehož použití si občas naordinujeme jako umytí hlavy nebo koupel nohou. Nemá však valného smyslu ironizovat takový programově instrumentální postoj k přírodě, vždyť dnes v naší společnosti převládá i mezi těmi, kdo se hoieďbají svou láskou k ní!

Takový instrumentální postoj k přírodě ovládl i naše lesní hospodářství včetně lesnické vědy, pokud nahlížela (nahlíží) na les výlučně jako na soubor utilitárních funkcí. Řada lesníků na rozhodujících místech pojímá les tímto vědeckotechnickým způsobem, jako hodnotu objektivně vymezenou nároky společností na les. Ty byly donedávna monopolně formulovány a direktivně prosazovány byrokratickým centrem resortu lesního hospodářství. Pro živý les, pro jeho lepší či horší stav, jeho význam pro lidi jiného smýšlení nezbyvá v kalkulacích takto orientovaného lesního hospodářství místo. Lesnická činnost éry „reálného socialismu“ vypadala a dodnes mnohde vypadá podle toho.

Druhá krajnost, postoj k přírodě bytostně protichůdný vůči dodnes převládajícím utilitárně instrumentálním postojům, nepovažuje ani

přírodu, ani les za pouhé lidské nástroje k uplatňování těch či oněch funkcí. Jeho nositelé mají rádi přírodu i les pravděpodobně také — možná především — pro ně samotné, jako „hodnotu samu o sobě“, která existuje nezávisle od lidských záměrů. Sotva kdo vyjádřil láskyplný vztah k přírodě a jeho důsledky pro hodnotové orientace lépe než Josef Čapek už r. 1936:

„Ale doba důtklivě zvedá prst a odkazuje ke svým šikům. Pozor! Tomu se říká útěk do přírody! To jenom duch, zmatený a unavený složitostmi života, valně neschopný se vřaditi, uchyluje se do ní ukrýti svoji slabost. . . To takhle duch nutí se k návratu k přírodě, když si musí přiznat svůj bankrot. —

— Co?! Jaký útěk a jaký návrat? Není útekem nenacházeti se oběma nohama někde, v čem není člověk cele pojat a obsažen. A není třeba žádného návratu, kde nebylo odcizení. Jsem příroda a nehledám v přírodě nějaký svůj návrat, nýbrž ji, přírodu. Jdu do svého; ani mne nenapadá se z ní vylučovat.“

Zde jsme dospěli k samému jádru problému: Je člověk vůči přírodě vnější nadřazenou silou nebo je její součástí?

Lidé i organizace vždy reagují podle toho, co pro sebe pokládají za nejvýhodnější. Ať své výhody poměřují kritérii hmotnými či duchovními, krátkodobými či dlouhodobými, jednájí tím podle jedné ze základních psychologických zákonitostí.

Jestliže je člověk ve svém vztahu k přírodě vnější nadřazenou silou, může mu být újma způsobená přírodě (a lesu) lhostejná. Je-li však člověk její součástí, stává se tato újma jeho vlastní újmu. Na přírodu (a les jako její součást) pak nezbyvá než rozšířit slavný výrok Johna Donneho o vztazích člověka k člověku:

„Žádný člověk není ostrov sám pro sebe; každý je kus nějakého kontinentu, část nějaké pevniny; jestliže moře spláchne hroudu, je Evropa menší, jako by to byl nějaký mys, jako by to

byl statek tvých přátel nebo tvůj vlastní; smrtí každého člověka je mne méně, neboť jsem část lidstva. A proto se nikdy nedávej ptát, komu zvoní hrana. Zvoní tobě.“

Co formuloval anglický renesanční humanista před staletími pro mezilidské vztahy, lze — za předpokladu, že člověk je součástí přírody — uplatňovat na vztah člověka a přírody takto:

„Každá újma způsobená přírodě je mojí vlastní újmu, neboť jsem součástí přírody.“

Proti tomu může být vznesena námitka, že logickým a trvalým protipólem tohoto vznešeného, ušlechtilého, ale přepjatě altruistického postoje byl a vždy bude postoj instrumentálně racionální a tudíž sobecký, zaměřený na osobní prospěch z této chvíle. Polarita obou postojů je sice z psychologického hlediska obecným a trvalým jevem, ale ve vztahu člověka k přírodě má vedle své dimenze psychologické i svoji dimenzi věcnou: Tato polarita mohla být samozřejmá jen pokud se příroda byla schopna spontánně udržovat, reprodukovat a obnovovat nezávisle na člověku jako vnější síle. To však není současná situace přírody Země a tím méně střední Evropy, kde možná „*naš další osud je určován stavem přírody více než vládou a úřadem*“ (Ludvík Vaculík).

Proto může být v současné situaci věcně správný a společensky perspektivní jen jeden z krajních postojů člověka vůči přírodě. Druhý pak se stává věcně nesprávným, společensky nebezpečným a proto i morálně špatným. Domyšlen a co do svých důsledků dlouhodobě extrapolován je tento druhý, instrumentálně racionalistický vztah k přírodě příslovečným „*podřezáváním větve na níž sedíme*“ a vede lidskou společnost do pekla globální ekologické katastrofy.

Naše lesní hospodářství patří svými přírodními i hospodářskými podmínkami a celou svou dvěstiletou tradicí k lesnímu hospodářství střevoevropskému. Už koncem 19. století se v něm ustálilo přírodě

blízké pojetí hospodaření („*naturgemässe Waldwirtschaft*“), které usiluje o trvalost všech užitků lesa trvalostí přírodních produkčních procesů bez likvidace porostů a bez narušování lesního prostředí. V přírodě blízkém lesním hospodářství platí tyto hlavní zásady:

- využívání přírodních zákonitostí, platných v lese jako v ekosystému;
- selektivně řízené soustředění přírůstu na hospodářsky nadějně porostní složky a
- využívání přírodní automatizace přirozenou obnovou porostů.

Toto pojetí bylo až do sedmdesátých let zakotveno i v zákonných předpisech našeho lesního hospodářství.

Tehdy však došlo ke zlomu organického vývoje centrálně direktivním řízením, jednostranně uplatňovanými snahami zvýšit produktivitu těžebních operací v lese (zejména snížit náklady na těžbu a dopravu dřeva). Rubem této koncepce s jasnými exploatačními rysy bylo potlačení péče o živý les, potlačení pěstování a ochrany lesa v situaci nastupující imisní katastrofy, návrat k holosečným postupům s následným vznikem labilních jehličnatých monokultur na holinách a ničení lesa těžkými mechanizačními prostředky. Prokazatelným důsledkem tohoto přervání organického vývoje lesního hospodářství je neustálý růst lesních kalamit a skutečnost, že dnešní české lesní hospodářství je při srovnání s německými mluvícími sousedními státy v rámci střední Evropy anachronismem.

Proto nezbyvá než vyvodit důsledky z poznatku, že našim lesům nehrozí nebezpečí jen od znečištění ovzduší průmyslovými imisemi, ale také od přežívajících způsobů hospodaření s lesem jako ohroženým přírodním zdrojem. Naše současné lesní hospodářství je na cestě k nenapravitelnému poškození svých základních výrobních prostředků, jimiž jsou lesní půdy a genofond lesních dřevin. A nejen to, dosud se na něm samo aktivně podílí. Bude-li v této cestě pokračovat, směřuje

Krušné hory

k devastaci lesů vlastním zaviněním a nepomůže mu vymlouvání na imisní katastrofu.

Jednotlivosti tohoto směřování mohou být předmětem odborných polemik, ale celkový trend je, dovolím si doložit posledním citátem, dnes zřejmý nejen většině lesníků, ale i laikům naplněným láskou k přírodě:

„...Zaživa umírají nejen lesy, ale celá lesnatá pohoří... Když toto by

všechno člověk domyslel, pak nápravu by mě začít sám u sebe, ne to chtít na těch druhých... plány nepomohou tomu, aby stromy neumíraly ve stoje a zaživa... to je všechno tím, že každý všechno chce na těch druhých a nezačíná sám od sebe... Tak nejen já, ale všichni, kteří jsme vinni, jsme zděšenými očitými svědky a protest proti devastaci přírody je spíš výpovědí hluchoněmých u soudu, než křikem, který by měl a mohl zabrzdit

hrozícímu neštěstí... (Bohumil Hrabal)

Na rozdíl od dávných kultur, zaniklých v důsledku devastace vlastních přírodních zdrojů, však dnes víme co dělat a lesníci k tomu nepotřebují žádné příkazy ani objevy. Čas dozrál, problém zabezpečení trvalé využitelnosti všech přírodních zdrojů se obecně uznává a dlouhodobý setrvalý rozvoj se stal politickým heslem. I když

Současné formy exploatace poškozených porostů v LZ Chomutov v Krušných horách — druhotná devastace lesního ekosystému odumírajícího v důsledku exhalací

v prírodě lesa stačí „jen“ prosadit známé principy, není to zdaleka jen odborný problém lesnícký, ale i politický, dotýkající se každého občana, který chce mít v této zemi přívětivý domov pro sebe a své děti. Pro lesní hospodářství, které první definovalo princip trvalosti užitků jako svůj základ, vymezující povinnost šetrného využívání přírodního zdroje, by to znamenalo návrat k vlastní tradici, u nás potlačené v sedmdesátých letech.

Vzhledem k propastné neinformovanosti o tom, že rozvoj celé civilizace jede po špatné koleji (viz už před 18 lety publikované *Limity růstu*, Římský klub, 1972) je třeba nejprve celou tu bídu obnažit a stále znovu o ní veřejnost informovat. Informovanost probudí nejen její ekologické myšlení, ale i oprávněný lidský strach o život — svůj, vlastních dětí a možná i jiných organismů. Ale teprve až většina přijme hodnoty přírody a lesa samy „o sobě“ — a nikoliv jen pro hodnotu „pro člověka“ — může být předpokladem vzájemného respektu mezi lidmi a přírodou i mezi lidmi navzájem. Tento většinový souhlas je předpokladem vztahů založených na harmonii a symbióze, nikoliv na konfliktech a ovládnání. Ať jsou ideové základy takového vztahu seberacionálnější a sebeprůkaznější, sotva se mohou prosadit, dokud je nebudou sdílet ti, jimž demokratická společnost svěřuje rozhodovací pravomoc. Od tohoto stavu jsme ještě daleko, ale informovaná veřejnost jistě nestrpí dlouhou situaci, kdy společnost bezstarostným čerpáním přírodních zdrojů ujíždí po koleji končící v propasti.

Až dosud abstraktně formulované zásady dlouhodobě udržitelného rozvoje pak začnou být konkretizovány a může se uvědoměle usku-tečňovat harmonie člověka a přírody. A to i v lesním hospodářství. V současné situaci je ochrana lesa ochranou přírody i životního prostředí společnosti, tedy konec konců ochranou člověka. Bez přiměřeného lesního hospodářství se ani jedna z nich nemůže plně rozvinout.

Ráz ľudovej architektúry sa zachoval v Osturni

Bola raz jedna krajina...

(K rozvoju Zamaguria)

Prehádzať ekologickým problémom, neuváženým zásahom človeka do krajiny, ale aj zosúladať záujmy a požiadavky spoločnosti na rozvoj územia — to sú ciele ekologických štúdií. Ústav krajinej ekológie SAV vypracoval r. 1989 ekologickú štúdiu pre región Zamaguria, rozprestierajúci sa medzi Pieninami a Spišskou Magurou. Napriek tomu, že obsahovala návrh ekologicky optimálneho využívania územia a dopĺňali ju prognózy jeho rozvoja, v plnej miere sa pri ďalšom rozvoji tohto regiónu nerespektovala. Pozemky sa sceľovali a nákladné rekultivačné práce sa vykonávali na najmenej vhodných miestach, ako v prípade lokality Relov. Štát vynaložil na vypracovanie ekologickej štúdie nemalú čiastku, ktorá však nenašla primerané uplatnenie.

Ako prežije Zamaguria súčasnú

„novú pohromu“ — privatizáciu? Do popredia sa dostáva otázka, čo je ekonomickejšie: dosahovať vysoké výnosy pri veľkých nákladoch, alebo presadzovať ekologické hľadiská a zachovať zdravé životné prostredie aj za cenu nižších výnosov pri minimálnych nákladoch. Nemá Zamagurie všetky predpoklady stať sa modelovým územím pre ekologické hospodárenie? Súvisí s tým aj zachovanie a ochrana historických štruktúr poľnohospodárskej krajiny, drevenej architektúry, ľudových zvykov a obyčajov, rozvoj ľudových remesiel, ale predovšetkým individuálny spôsob hospodárenia. Toto územie má aj všetky podmienky na to, aby sa stalo zdrojom obnovy prírodného potenciálu krajiny pre okolité intenzívne využívané územia. Zamagurie v sebe skrýva veľa neobjavených a harmonicky vyvážených oblastí. Treba